

Kovács István

A kielcei pogrom

avagy idegen érdekek járszalagjára kerülhet-e egy egészséges társadalom?

„Azok a zsidók, akik a holocaustot rejtékhelyeken vagy ún. árjapapírokkal éltek túl, nem feledehték el azt a magányt, megalázottságot, félelmet, amelyet nemcsak a németek, hanem lengyel bonfitársaik is éreztek. A lengyelek emlékezetében viszont csak saját mártíromságuk és ellenállásuk számára maradt hely, a lengyel zsidóság tragédiája nem rendítette meg őket. Ha hivatkoztak is rá, csak amiatt, hogy a német gaztettek iszonyú tömegét, valamint – többnyire a maguk mentésére – a zsidók megmentésében szerepet játszó lengyelek érdemeit megmutassák. Félígazságokkal operálva olyan konstrukciót hoztak létre, amely alkalmas volt annak az igaz valóságnak a helyettesítésére, amellyel egyébként nehéz volt szembeülni.”

(Krystyna Kersten: *A félígazságok anatómiája 1959–1968. Lengyelek – zsidók – kommunizmus*)

A Lengyel Munkáspárt és a Lengyel Szocialista Párt 1946. április 2-i közös javaslatára a parlament szerepét betöltő Országos Nemzeti Tanács (KRN) június 30-ra népszavazást írt ki, amelynek az volt a célja, hogy a társadalom baloldal iránti elkötelezettségét, annak támogatását ország-világ előtt bizonyítsa. Ehhez olyan kérdéseket kellett szerkeszteni, hogy azokra csak egyöntetű „igen” lehessen a válasz. Ennek jegyében a feltett három kérdés közül kettőt úgy fogalmaztak, hogy az „igennel” nemzeti, gazdasági és szociális érdekeik melletti elkötelezettségükről adjanak tanúbizonyságot a voksolók. A három „igent” előhívandó kérdések a következők voltak: 1.) amellet vagy-e, hogy a Felsőházat megszüntessék; 2.) amellet vagy-e, hogy a társadalmi-gazdasági reformokat megszilárdítsák; 3.) amellet vagy-e, hogy Lengyelország nyugati határa az Odera és a Neisse folyók vonalán húzódjék?

A legnagyobb pártnak számító ellenzéki Lengyel Néppárt, amelynek a londoni lengyel kormány egykori miniszterelnöke, Stanisław Mikojajczyk volt a vezetője, úgy kerülte el a politikailag körültekintően felállított csapdát, hogy híveit felszólította; az első kérdésre „nemmel” szavazzanak. A szavazásra jogosultak 85 százaléka jelent meg a referendumon, s több mint 30 százalékuk nemmel felelt az első kérdésre, a második kérdésre 25 százalékuk adott negatív választ, de még a harmadik kérdésre is közel millióan voksoltak nemmel. Ráadásul a szavazás eredményét megmásították – azaz, a va-

lóságban jóval több volt az 1., 2. vagy 3. kérdésre nemmel szavazók száma, mint papíron –, s a hamisítás ellen mind az Egyesült Államok, mind Nagy-Britannia nagykövete tiltakozott.

A szavazást a kommunisták nagy győzelemnek állították be, jóllehet ez akkor lett volna az, ha a későbbi gyakorlatot előrevetítve a társadalom 97 százaléka „3 IGEN”-nel válaszol a feltett kérdésekre. A kudarccal Sztálin is tisztában volt, s már július közepén moszkvai rapportra hívta a Lengyel Munkáspárt vezetőit.

Arra, hogy e kudarcnak volt-e valami köze vagy éppenséggel meghatározó köze volt ahhoz a drámához, amely négy nappal később Kielcében lejátszódott, az elmúlt másfél évtizedben próbáltak választ adni a történészek és a történeti publicisták. De akár köze volt, akár nem, a lengyel társadalom betegségeként diagnosztizálták-e a történeteket?

Magyarországon aligha akad, aki tudná, mit jelent a közép-európai zsidóság történetében Kielce, s van-e valami összefüggés az ott lejátszódó dráma és a miskolci, valamint kunmadarasi pogromok, mi több a Szlovákiában – Pozsonyban, Zsolnán, Trencsén környékén, Kassán, Nagytopolcsányban – ez idő tájt végigsöprő pogromhullám között?

Az 1930-as években Lengyelország központi részén, ja Kielcei Vajdaságban egy új ipari központ kiépítését kezdték meg, hogy az ország ne legyen a német határ mentén fekvő, könnyen sebezhető Felső-Sziléziának kiszolgáltatva. Ez a fontos vál-

A kielcei gettó bejárata, 1941

lalkozás hosszú távon bizonyára a vidék lakosságának nagy tömegeit emelte volna ki a szegény sorból, s Kielcének is lehetősége lett volna a fejlettebb, módosabb lengyel települések sorába emelkedni. A háború kirobbanása, a német megszállás más módon hozott gyökeres változásokat a város életében, s ezek legtragikusabban Kielce zsidó polgárait érintették.

1939-ben Kielce lakosainak egyharmada volt zsidó. A kielcei gettó több mint húszezer „végső megoldásra” ítéltjét a varsói gettó likvidálásával egy időben, 1942. augusztus 20-án, 22-én és 24-én vagonírozták be és szállították a treblinkai haláltáborba. Alig kétszázan tértek vissza közülük. Együttérzés és öröm helyett úgy fogadták őket, mint riogató kísérteteket... Amit a németek az elhurcolt zsidók javaiból meghagytak, arra a város polgárai és a környékből betelepedett parasztnak tették rá a kezüket. A legnagyobb érték a lakás volt..., a mégoly nyomorúságos is.

A holocaust túlélői természetesen nem mondtak le eltulajdonított javaikról, s a visszaigénylés törvényes és eredményes lehetőségét a kormány intézményesen is biztosította. A túlélők csekély száma miatt valójában csak kevés lakásfoglaló érezhette magát bizonytalan helyzetben, de elvileg mindegyik abban érezhette magát, mert sohase lehetett tudni, nem épp az általa birtokba vett lakásnak, bolt-nak, műhelynek, étkezdének, kocsmának tulajdo-

nosa vagy annak egyenes ági hozzátartozója tér-e vissza a meszesgödörből, az anyaföld arcvonásait elszűrítő hamuból, az égboltra bodorodva megkövesedett füstből. A suta megdöbbenés riadt ellenszenvbe csapott át, az ellenszenv a legkülönbébb indokokkal igazolt gyűlöletbe.

Hogy a szeretetnek közösségszervező ereje lehet, arra a magyar 56 néhány napja a történelmi példa. De jóval gyakoribb, hogy valaminek s a valami mögött valakiknek a gyű-

lölete teremt meg egy közösségen belül a szolidaritást. Az antiszemitizmust – egyik Kielcével kapcsolatos elemzője, Stanisław Ossowski szerint – a második világháború előtt a nacionalista csoportokat tudatosan egyé kovácsoló negatív eszköznek tekintették. A háború után a kommunista kormánnyal és a Szovjetunióval való szembenállás egyik érzelmi és eszmei kovásza lett. Azt, hogy a zsidóság és a bolsevizmus egy, nem a németek sulykolták a lengyelekbe – jegyzi meg Ossowski –, ez benne volt a háború előtti lengyel antiszemita ideológiában, azzal a meggyőződéssel együtt, hogy minden haladónak és radikálisnak mondott akció a zsidók műve.

A jaltai megállapodás értelmében a Szovjetunióhoz került lengyel területekről a nyugat felé eltott Lengyelországba – a lengyeleken kívül – csak az egykor lengyel állampolgársággal rendelkező zsidók repatriálhattak. Aleksander Smolar *Tabu és ártatlanság* című esszé tanulmányában (*Múlt és Jövő*, 1995. 3. sz.) példamutató nyíltsággal elemzi a zsidók és szovjetek viszonyát az 1939 szeptemberében szovjetek által megszállt lengyel területeken. A zsidók nagy része valóban felszabadítóként fogadta a bevonuló Vörös Hadsereget. A rezsim- és impériumváltozás a felemelkedés lehetőségét nyitotta meg az addig kilátástalan sorban élő, nemzeti-ségében, emberi mivoltában megalázott, nincstelen zsidók előtt, akik magukénak érezve, minden-

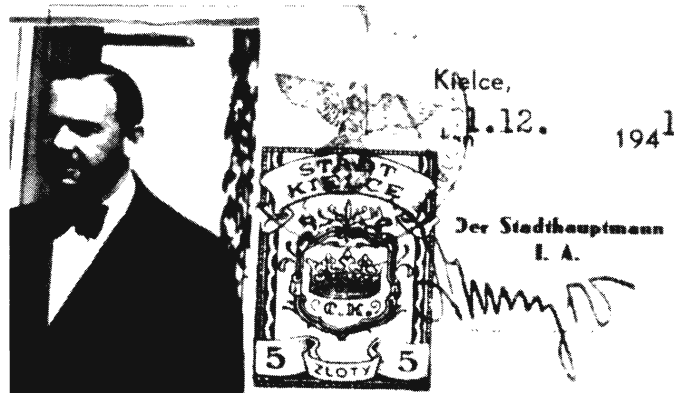
ben kiszolgálták az új rendszert. Az újjászervezett hivatalokat, közintézményeket, rendőrséget a szovjet hatalom nagy számban töltötte fel zsidókkal, s a területi NKVD újsütetű ügynökeinek nem kis hányadát is ők adták. Tevékenységük nemcsak a lengyeleket, hanem az osztályidegennek bélyegzett hitsorsosaikat is sújtotta ugyan, de ez mit sem változtatott azon a képen, amit a lengyel közvélemény a kelet-lengyelországi zsidóságról alkotott. A zsidók a lengyelek szemében a sztálini bolsevizmus kiszolgálói lettek, s e meggyőződésüket az a tény se módosította, hogy a zsidó középosztály tagjainak többségét a sztálini önkény ugyanúgy Szibériába deportálta, mint a lengyelek százezreit.

A háborút a németek által megszállt lengyel területeken kilencven-százezer lengyel zsidó élte túl, s 1946 nyaráig mintegy száznegyvenezer zsidó repatriált a Szovjetunióból. Nagyobb hányaduk a kivándorlás mellett döntve átmeneti állomásnak tekintette a számára kijelölt várost, egy részük a minden tekintetben demokratikusnak és szocialistának remélt Lengyelországban képzelte el újrakezdeni szétronsolt életét. Az új rendszer vezető pártjában, a kommunista Lengyel Munkáspártban, berendezkedő kormányserveiben, közhivatalaiban, a magyar ÁVH-nak megfelelő Biztonsági Hivatalában zsidók is dolgoztak. A lengyelek érzékelése szerint: meghatározó arányban. Szélsőséges vélemények szerint a Biztonsági Hivatalban csak zsidók vettek részt. A kívülállók közül szinte senki se akarta elhinni, hogy ez a valóságban másként van. A kegyetlensége miatt jelképpé vált Biztonsági Hivatal (UB) 28 000 alkalmazottjából 1945 novemberében 438 volt zsidó, 500 vezető tisztségviselőjéből 67. Százalékos arányban ez 1,7 százalék, illetve 13 százalék. Ez az arány később sem módosult szembeszökően. Krystyna Kersten, a kérdéskör kiváló ismerője és feldolgozója találón jegyzi meg, hogy egy ellenszenves hivatalt már egyetlen zsidó alkalmazottja miatt is zsidónak bélyegeztek.

A közvélemény a Gestapoval és az NKVD-vel egy szinten gyűlölt Biztonsági Hivatalt 1956-ig teljes egészében zsidónak tekintette. A rendőrség és a Biztonsági Hivatal közötti ellentétnek is részben az ebből táplálkozó előítélet volt az oka.

1945. augusztus 4-én a földalatti Nemzeti Védőerő rajtaütésszerűen elfoglalta a kielcei börtönt, s kiszabadította foglyait. A bravúros akció legendájával együtt terjedtek azok a városban ugyanekkor szétszórt röplapok is, amelyek azt hirdették:

Passierschein Nr 874
Gültig vom **1.12.** bis **31.12.** 1941
Der Jude **Dr. Krause Chaim**
wohnhaft in **Kielce, Radomerstrasse 13**
erhält die Genehmigung zwecks Ausübung seines
Berufes als **Sanitätsarzt**
das Judenquartier in der Zeit von **9** bis **17**
Uhr zu verlassen. Gehstrecke
Stadtgebiet Kielce
Das Passieren der für Juden verbotenen Strassen und
Plätze ist strengstens untersagt.

„A jelenlegi kormány nem nemzeti egységkormány [...] A hatalom irányítói zsidók és Oroszország kiszolgálói; mindnyájuknak Sztálin parancsol.” A kielceiek könnyen hitelt adhattak a röplap tartalmának, mivel az köztudott volt, hogy a Lengyel Munkáspárt vajdasági titkára (Józef Kalinowski), a város polgármestere (T. Zarecki), a Lengyel Közbiztonsági Hivatal megyei főnöke (A. Kornecki) és helyettese (A. Grynbaum), a szovjet parancsnokság összekötő tolmáctisztje (Wolf Zalcberg) a Szovjetunióból visszatért zsidók. Az kevésbé volt szóbeszéd tárgya, hogy a Vajdasági Biztonsági Hivatal főnöke, Władysław Sobczyński ezredes lengyel, s mellékesen az NKVD ügynöke, a Vajdasági Rendőr-főkapitányság parancsnoka (Wiktor

A kielcei gettóban, 1941

Kuźnicki alezredes) és helyettese (Kazimierz Gwiazdowicz őrnagy), valamint a Kielcei Vajdaság polgári vezetője, vajdája (Eugeniusz Wiślicz-Iwańczyk) szintén lengyel és kommunista.

A Nemzeti Véderő a háború éveiben a legerősebb földalatti hadsereg volt a Kielcei Vajdaságban, jóllehet konspirációs szinten a megszállt ország területeinek döntő többségét a londoni lengyel kormánynak alárendelt Honi Hadsereg ellenőrizte. A Honi Hadsereg főparancsnoka, Tadesz Bór-Komorowski tábornok a neki magát alá nem rendelt Nemzeti Véderő kielcei tevékenységével kapcsolatosan olyan jelentést is kénytelen volt Londonba továbbítani, miszerint annak egyes alegységei a zsidók elleni hajtóvadászatokban esetenként együttműködnek a németekkel. Ez pedig egyenlő a hazaárulással...

A Honi Hadseregen és a Nemzeti Véderőn kívül 1944 júniusától még egy jelentős haderő tevékenységével kellett számolni a Kielcei Vajdaságban; a Népi Hadsereggel. Ennek parancsnoka Mieczysław Moczar tábornok volt, aki egyik híradóstisztje, Władysław Sobczyński őrnagy által tartotta fenn a kapcsolatot a Vörös Hadsereggel. A Népi Hadsereg és a Nemzeti Véderő egymás ellen is ádáz küzdelmet folytatott, holott volt, ami összekapcsolhatta volna őket: parancsnokaik, egyes tisztjeik és katonáik antiszemizmusa.

A Lengyel Zsidók Központi Bizottsága s a különféle vajdasági és városi zsidó bizottságok, cionista szervezetek 1945 derekától gyakran kaptak ria-

dóztató jelzést, jelentést arról, hogy a koncentrációs táborokból vagy a Szovjetunióból hazatérő zsidók gyilkosságoknak, rablótámadásoknak, politikai jellegű leszámolásnak, pogromnak estek áldozatul. Közismertek voltak a Nemzeti Véderő tagjainak „vonatakcói”, akik egy-egy személyszállító szerelvényt nyílt pályán feltartóztattak, utasaikat igazoltatták, s a kommunistákat, kommunistagyánús egyéneket és a zsidókat agyonlőtték. A jelentések szerint többször előfordult az is, hogy a zsidók meggyilkolásában, kirablásában, verésében a kommunista népi rendőrség és hadsereg tagjai is részt vettek, anélkül, hogy tettüknek bármiféle következménye lett volna.

1946. július 1-ig az új Lengyelország területén hozzávetőleg háromszáz zsidó esett áldozatul gyilkosságoknak, amelyeknek Miechówban, Radomban, Chrzanówban, Rabkában, Tarnogródban, Parczewben pogromjellege volt. Az utóbbi három kisvárosban egyenként három zsidó polgárt gyilkoltak meg. A gyilkosságoknak nem volt különösebb visszhangjuk. Lengyelöldön a háborút követő években is olcsó volt az emberélet. Lengyelország délkeleti szegletében heves harcok dúltak a helyi Ukrán Felkelő Hadsereg és a reguláris Lengyel Hadsereg között, s a Nemzeti Véderőn kívül a Honi Hadsereg helyében támadt Szabadság és Függetlenség (WiN) nevű konspirációs szervezet is fegyveres akciókat szervezett a berendezkedő kommunista hatalom ellen. Nap mint nap tucatjával lettek erőszakos halál áldozatai az emberek...

De a halál mégis más egy olyan közösség esetében, amelyet mint nemzetet csaknem teljesen kiirtottak. A vágóhídról megmenekült lengyel zsidók útja egyedül Lengyelországon keresztül vezetett Nyugatra. 1946 május–júniusában a Szovjetunióból huszonnyolcezer zsidó érkezik az akkor ötvézezer lakost számláló Szczecinbe, anélkül, hogy ellátásukat megszervezték volna. A hatóságok robbanástól tartanak. De a németektől visszanyert területeken könnyebben levezethető a feszültség. Itt még mindenkit hatalmában tart az ideiglenesség érzése. Itt mindenki „bebíró”. Nem véletlen, hogy a Kielcei Vajdaságban ugyanekkor mindössze négyezeröttszáz zsidót tartanak számon, s őket is negyvennyolc helységben szétszórva. Közülük háromezernyolcszáz a megsemmisítő táborokat túlélte helybéli és hétszáz a Szovjetunióból érkezett repatriáns.

A városi és a megyei zsidó bizottságok Kielcében

egyetlen bérházban, a Planta utca 7-ben, huszonhat szobában helyezik el a városba érkezett zsidók többségét, százhatvanhét embert. Itt a székhelye több cionista szervezetnek, a Jointnak, a Lengyel Zsidók Városi Bizottságának s a Lengyel Zsidók Megyei Bizottságának is, amelynek dr. Seweryn Kahane az elnöke... És itt a lengyelek által irigyelt, zsidók számára fenntartott ingyenkonyha is. Néhány családot a város különböző pontjain, németek által kiürített lakásokban szállásolnak el. A kielceiek meg vannak győződve róla, hogy a lengyel állam tejbenvajban fürösztli a zsidókat, míg ők nyomorognak...

Július 1-én nem tér haza egy kielcei lengyel kisfiú, Henryk Błaszczyk, s apja, Walenty Błaszczyk késő este bejelenti az eltűnését a rendőrségen. Nem tudja, hogy fia elcsavargott, pontosabban egy falusi osztálytársához ment látogatóba. Másnap eredménytelenül keresik egész nap. A város megbolydul, mert az előző héten híre kelt egy kislány eltűnésének. A vasárnapi miséken szószékről adták hírről, hogy még mindig nem került meg. Harmadnapon este váratlanul megjelenik otthon Henryk, s előadja, hogy idegenek, valószínűleg zsidók pincébe zárták, de két nap után sikerült megszöknie. (A történetéről több bonyolult változatot jegyeztek fel, de ezek igazán csak akkor váltak gyanússá, amikor hosszú évekkel később kiderült, hogy a konszolidálnak nem mondható életvitelű Walenty úr rendőrségi besúgó volt.)

Az apa – fia és sógora kíséretében – még aznap elmegy jelenteni az esetet a rendőrségnek. A kapitányság pár száz méterre van a Planta utca 7-től. Útközben Walenty Błaszczyk és sógora megkérdezi a kisfiútól, hogy nem abba a zsidók által birtokolt épületbe zárták-e be őt. A fiú válasza meggyőző „igen”, sőt atyai biztatásra „egy, zöld kalapot viselő alacsony zsidó emberre is rámutat”, hogy ő volt a fogvatartója. Mivel késő van, másnapra halasztják az intézkedést.

Másnap, július 4-én 8.30-kor Edmund Zagórski törzsőrmester utasítja Kuźmiński szakaszvezetőt, állítsa elő a Henryk Błaszczyk fogvatartásával gyanúsítható Kalman Singert. Miután ez megtörténik, dr. Kahane, a Zsidó Bizottság elnöke kéri Singer szabadon bocsátását. A vád képtelenségét ugyanis mi sem bizonyítja jobban, hogy a bérházban nincs pince. Zagórski elrendeli, hogy néhány rátermett nyomozó a fiú kíséretében járjon utána az ügynek, s kilenc egyenruhás rendőrt küld velük, „hogy a házat és a pincét biztosítsák”. A rendőrök rövid út-

juk alatt fűnek-fának elújságotják, hogy a kisfiú a zsidók pincéjéből menekült ki. Miközben a rendőrök körbefogják az épületet, a nyomozók megálapítják, hogy az nincs alapincézve...

Zagórski törzsőrmester felhívja a megyei rendőrfőkapitányt, Wiktor Kuźmiński alezredest, hogy az esetről tegyen jelentést neki, de mivel az nincs a helyén, helyettesének, Kazimierz Gwiazdowicz őrnagynak számol be a történetéről. Ezalatt Władysław Sobczyński őrnagyot az „A” osztály munkatársai tájékoztatják a zsidó épületben lefolytatott házkutatásról és a rendőrség biztosító jelenlétéről. Sobczyński őrnagy kéri a Közbiztonsági Minisztériumnak a népszavazás miatt tanácsadóként éppen Kielcében tartózkodó két tisztjét, hogy a Biztonsági Hivatal hat munkatársával menjenek a Planta utca 7-be, váltsák le és küldjék el a rendőröket, s az épületbe senkit se engedjenek be. Ugyanakkor arra kéri Gwiazdowicz őrnagyot, hogy a fiút és Singert adja át a Megyei Közbiztonsági Hivatalnak, mondván; „ez politikai ügy [...] ez provokáció...” Gwiazdowicz is ugyanerre hivatkozva közli: ő maga kell hogy az ügy végére járjon. Spilevoj ezredes, a kielcei Megyei Közbiztonsági Hivatal (MKBH) szovjet tanácsadója szintén jelentkezik Gwiazdowicz őrnagynál, hogy az esetről tájékozzák.

10 óra előtt az őrszolgálat hét emberével megjelenik a Planta utca 7-nél Jan Mucha kapitány, az MKBH tisztje. Ekkor már mintegy százötven fős tömeg, többségében nő veszi körül a bérházat. A nyomozók kivezetik a kisfiút a térre, akit állítólag Gwiazdowicz is kihallgat, s egy-kettőre rájön, hogy hazudott. Közben dr. Kahane telefonon fordul segítségért Sobczyński őrnagyhoz, és azt is kéri, hogy a rendőrséget távolítsa el. Az őrnagy – magyar terminológia szerint –: az ávós őrnagy a Belbiztonsá-

Kielcei gyerekek csoportja Szamarkandban, 1944

gi Hadtest parancsnokságára és a II. Varsói Gyalogoshadosztály parancsnokának, Stanisław Kurpsza ezredesnek telefonál, valamint Gwiazdowicz őrnagyot is utasítja, hogy további rendőri erőt küldjön a Planta utcába.

10 és 10.30 között a Belbiztonsági Hadtest negyven és a II. hadosztály 4. gyalogezredének harminc katonája, továbbá a városparancsnokság harminc katonai csendőre és katonája, valamint öt híradós tiszt érkezik a zsidó ház elé. A nem sokkal azelőtt már az épületre kőzáport zúdító tömeg a katonaság láttára lecsillapodni látszik. A pontos eligazítást nem kapott, de meglehetősen zsidók ellen hangolt katonák és a rendőrök egy része bemegy az épületbe, és agresszív határozottsággal kéri az ott lakókat, hogy adják át nekik fegyvereiket. Hat-hét revolvért szednek össze. A fegyverviselési engedéllyel rendelkezők – részben balsejtelmek miatt – nem adják át pisztolyaikat.

A katonák kivezetik a zsidók egy részét. Nem tudni, azért-e, hogy biztonságos helyre kísérjék őket. Tény az, hogy az eszement tömeg „minden zsidó ávós, le a zsidókkal, éljen a Lengyel Hadsereg, megbosszuljuk a fiainkat” kiáltásokkal hergelve magát vasdorongokkal, botokkal, kövekkel esik a védtelen embereknek.

És eldördül az első lövés is, amelyet egyes tanúk szerint egy katona adott le, mások szerint egy sarokba szorított zsidó ember önvédelemből. Egy tiszt halálosan megsebesül. A katonák és a rendőrök a tűzfegyverüket is használva egyre-másra vezetnek ki a zsidókat, s vetik oda őket a kettős szerepben tetszelgő cirkuszi tömegnek. Közben Kuźnicki ezredes telefonon kéri a rendőrség főparancsnokát, Franciszek Józwiak tábornokot, hogy engedélyezze a biztonsági erők és a katonaság visszavonását. Sobczyński őrnagy a közbiztonsági minisztert, Stanisław Radkiewiczet tájékoztatja a Kielcében kialakult helyzetről, aki Góra Kalwarián állomásozó őrdandár katonáinak átküldését ígéri.

11 és 12 óra között megérkezik a Hadosztály-törzs közvetlen rendelkezésére álló katonaság Kazimierz Konieczny őrnagy vezetésével, amely sor-tüzet ad a levegőbe, kiszorítja a tömeget az épület belső udvaráról, és őrláncot von az épület köré. A Közrendőrök Továbbképző Iskolájának hallgatói a nyolc kilométerre fekvő Zgórska nevű kisvárosból felsőbb helyről kapott parancs nélkül elindulnak a Planta utcába... Annak a kocsmái pletykának in-

dulata fűti őket, hogy a zsidók megöltek tizenegy lengyel kisgyereket...

A rendőrök a halott és sebesült zsidókat a városi kórházba szállítják. A Székesegyház két papja is a Planta utcába igyekszik, hogy részt vegyen a tömeg lecsillapításában, de az őrlánc parancsnoka nem engedi őket tovább, mondván, hogy már úrrá lettek a helyzeten. Ez nem igaz. Az egész városban vadásznak a zsidókra. Jó néhány lengyelt is félholtra vernek görbe orra, szeme állása vagy szájszögletje miatt.

12 óra után a Ludwików nevű kohó igazgatója arról tájékoztatja Sobczyński őrnagyot, hogy a munkások a Planta utcába készülnek. Az őrnagy a Biztonsági Hivatal két munkatársát küldi a gyárba, hogy próbáljanak a munkások lelkére hatni, és telefonál a Lengyel Munkáspárt vajdasági bizottsága titkárnak, Józef Kalinowski-nak, szálljon ki a gyárba, és csillapítsa le a „dolgozó népet”. De ekkor már vagy hatszáz „botokkal, vasdoronggal, kővel felfegyverzett” munkás a gyár kapuját kifordítva „a zsidók a gyermekeinket ölik, a rendőrség a tömegbe lőtt” kiáltásokkal megindul a Planta utcába, ahol a katonai és rendőri kordont áttörve nyomom az épületbe... Újra kezdetét veszi... vagyis órányi ebédszünet után folytatódik a pogrom. A katonák a tömegbe vegyülve tétlenül bámszoknak, vagy a gazdátlan lakásokban rabolnak, s helyel-közzel az ő öklük, puskatusuk is meglendül. Tanúk vannak rá, hogy Kahane doktorral egy tiszt végzett tarkónlövessel, miközben ő kétségbeesetten Sobczyński őrnagynak telefonált. Kilenc zsidót szállítanak lőtt sebbel kórházba, rajtuk kívül három zsidó emberrel végzett golyó.

A megyei pártbizottság titkárnak irodájában lázas tanácskozás folyik, amelyen Sobczyński őrnagy is jelen van. Képtelenek eldönteni, ki csillapítsa le a tömeget. Kalinowski nem akarja a szerepet vállalni, mert még azt mondhatnák, a Lengyel Munkáspárt a zsidók védelmezője. A lengyel kommunisták ugyanis előszeretettel hangoztatják, hogy a történelem első etnikailag színlengyel nemzetállamának létrejötté nekik köszönhető. A helyettes vajda, H. Urbanowicz azzal hártja el a feladatot, hogy ő külsőleg olyan, mintha zsidó volna, Julian Lewinnek, a párt vajdasági bizottsága személyzeti titkárnak ezek után kínálik az érv, hogy ő valóban az. Wiślicz-Iwańczyk vajda kifecamított bokával otthon fekszik. Később azt állította, hogy Czesław Kacmarek kielcei püspökkel már délben

megfogalmaztak és közösen aláírtak egy felhívást, amelyben kifejezték, hogy „a zsidó lakosság egyetlen lengyel gyermeket sem ölt meg”, továbbá, hogy a délelőtti események idején a hatóságok nagy önuralomról tettek tanúbizonyságot, mert nem lőttek a tömegbe. Ami pedig a vajdát és a püspököt illet, leszögezték, hogy mind az állam, mind az egyház képviselői föllépnek a törvényes rend védelmében. A felhívás azzal, hogy terjesztését a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottsága másnapra halasztotta, majd megtiltotta, a legcsekélyebb célt se érte el.

Másfél órás araszolgatás után megérkezik a Megyei Közbiztonsági Hivatal székháza elé a Közrendőrök Továbbképző Tanfolyamának negyvenhét hallgatóját szállító teherautó. Az iskola vezetője, Tadeusz Seweryński őrnagy újabb másfél órás várakozás után kap arra parancsot, hogy a zsidó házhoz menjenek. A megbeszélés Sobczyński irodájában folyik tovább. Spilevoj szovjet ezredes is jelen van, aki azt tanácsolja lengyel kollégájának, tartózkodjék a tűzparancs kiadásától. Megérkezik a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottságának az a csoportja, amelynek tagjai a tömegbe vegyülve figyelték az eseményeket.

A zsidó házból 2.30-ra szorítják ki a „ludwikówi” munkások szabadon továbbgyilkoló tömegét, s estére, a góra kalvariai őrdandár harckocsijainak megérkezése után sikerül a rendet helyreállítani. A sebesülteket és túlélőket az est folyamán átszállítják Lódzba. De ekkorra már az egész vajdaságot összevérzik az aznapi események hírei. A wrocław-lublíni vonaton vasutasok, civilek, aktív és szabadságos katonák egyaránt zsidókra vadásznak, s akikre rátalálnak, agyonverik, lelövik, megkövezik, jobbik esetben „csak” félholtra rugdossák... A zsidó kinézetű lengyeleket is. Pogromra készülnek Czesztochowában is, de itt nem ülnek fel a középkori vérvadásokat terjesztő rémmeséknek. Kaliszban is híre megy a gyermekeket henteskampóra akasztó rabbirol szóló rémtörténeteknek, amelyeket csak azok találhatták ki, akik tudták, Hitler hogyan végeztette ki az ellene összeesküvők egy csoportját. Más kisebb városok is megbolydulnak. Mind-mind egy időben: július 4-én.

Kielcei fiatalok az IHUD mozgalom keretében Palesztinába tartanak. Budapest, 1945

A pogrom negyvenkét áldozatát július 8-án hantolták el a kielcei zsidó temetőben ásott közös sírba. A híradófelvételeken a teherautókon sorakozó koporsók között két kis koporsó is látható: a legfiatalabb áldozat háromhetes volt. A temetésen tízezer ember vett részt, nyilván a néhány nappal korábbi antiszemita téboly résztvevői közül is sokan... A gyászszertartást D. Kahane ezredes, a lengyel

hadsereg főbbje végezte. Ő volt a legőszintébb: megátkozta a várost.

Az állami és pártvezetők közül talán olyanokat is elküldtek a temetésre, akik valamiféle titok birtokában lehettek. Hiszen Stanisław Radkiewicz, a közbiztonsági miniszter is ott volt a koporsóknál. És Adolf Berman, a Baloldali Poalej Syjon vezetője szintén, akinél az a feltűnő, hogy ő is azt a hivatalos értékelést hangoztatta, miszerint a kielcei pogrom a földalatti hadsereg, a londoni reakció, az Anders-katonák, a néppártiak aknamunkájának eredménye. Ha esetleg erről valóban meg volt győződve, a lengyel belügyi, katonai, rendőri, államigazgatási szervek tragikus és végzetes ügyefogyottságát akkor is szóvá kellett volna tennie...

A Zenon Kliszko KB-titkár által vezetett nyomozócsoportnak az volt a legizléstelenebb kezdeményezése, hogy a pogrom másnapján röpgyűlést hívott össze a Ludwików kohóban, amelyen „a munkások elítélték a hitleri és andersi módszereket”, és tudatták országgal-világgal, hogy mindeért Anders a felelős.

A majdani nagy antiszemita, Władysław Gomułka július 6-án Mikołajczykot vádolta meg a kielcei pogrom szervezésével, mondván, hogy a népszavazáson elszüvedett csúfos kudarcáról a Lengyel Néppárt így akarta elterelni a figyelmet. Ez az érvelés annál inkább is sajátságos volt, mert a népszavazás hivatalos végeredményét csak július 12-én tették közzé.

Nem mondható szerencsésnek August Hlondnak, Lengyelország prímásának nyilatkozata sem, melyet a külföldi tudósítóknak a kielcei pogrommal kapcsolatosan tett: „A katolikus papság mindig mindenütt elítél mindenfajta gyilkosságot. Elítéli a gyilkosságot, függetlenül attól, hogy Kielcében vagy Lengyelország más helységeiben lengyel vagy zsidó ellen követik is el. A sajnálatra méltó kielcei eseményekből kiderül, hogy azokat nem faji okok váltották ki, hanem egészen más, fájdalmas és tragikus alapjaik voltak. [...] Tény, hogy a feltételek [a lengyelek és zsidók együttélésének feltételei – Krystyna Kersten] nagymértékben amiatt romlottak meg, mert a zsidók a lengyel kormányban kulcspozíciókat foglalnak el, és olyan kormányzati rendszert erőltetnek, amelyet a társadalom nagy része nem akar.” Némileg finomabb megfogalmazással, de hasonló tartalmú és szellemű volt a püspöki kar nyilatkozata is.

Kielce lényegét tragédiájának teljes mélységében

és következményeiben átérezte viszont a háború alatti kiállításával nagy erkölcsi tekintélyre szert tett Stefan Sapieha krakkói érsek, aki tömören azt nyilatkozta, hogy a lengyelek jövőjét két dolog fenyegeti igazán: az antiszemitizmus és az alkoholizmus.

Vajon a kielcei pogromnak valóban az lett volna a nagypolitika szintjén a kiváló előzménye, hogy a népszavazás a baloldalra nézve kedvezőtlenül alakult, s erről már a szavazás napján, de legkésőbb másnap tudomást szereztek a Lengyel Munkáspárt vezetői? Azok a jelek, amelyek a nap eseménykrónikájából kiolvashatók, arra mutatnak, hogy a kielcei pogromot a kommunista hatalom legbelső körei az ellenzék kompromittálására szervezték. Nem kizárt, hogy a szovjet fél sugallatára. A kommunistáknak nyilatkozataik révén – ha csak átmenetileg is, de a hatalomért folyó harc fontos időszakában – valóban sikerült a világ közvéleménye előtt lejártniuk a lengyel ellenzéknek. Az antiszemitizmus vádjával Sztálin, Zsukov és Molotov is eredményesen kezdte ki a londoni lengyel kormány és a Nyugati Lengyel Haderő hitelét szövetségesei előtt.

A kiváló irodalomtörténész, Stefania Skwarczyńska ennek visszhangjaként fogalmazta meg és tette közzé a *Tygodnik Powszechny* hasábjain azóta sokat idézett gondolatát: „...nem hozhat számunkra megkönnyebbülést az a tézis, hogy itt idegen érdekek hatottak közre: vajon egy egészséges társadalom elengedhetetlen érdekek járszalagjára kerülhet-e...”

A *Tygodnik Powszechny* katolikus értelmiségi köre volt az egyetlen meghatározó szellemi csoport, intellektuális erő, amely a erkölcsi súlyának megfelelően közelítette meg a kielcei pogromot. A lap hasábjain közzétett írások közül kiemelkedik Stanisław Ossowski *Nessus-ing* című tanulmánya, amelyben többek között leszögezi: „Ami Kielcében lejátszódott, az nem az erdei emberek akciója, az nem a városi csöcselék alattomos gáztette. Ez az akció több mint hat órán át tartott – hat órán át egy több tízezer lakost számláló városban –, örülete óriási tömegeket kerített hatalmába, s a pogromláz hullámai messze a város határain túlra csaptak. A kielcei rémtettből passzívan Kielce egész társadalma kivette a részét.” A kielcei pogrom okai között megemlíti, hogy a zsidók ellen elkövetett gáztetteket csak „kötelességből ítélik el, de ténylegesen nem tesznek ellenük semmit. A gáztett átélésének hiánya jelentős mértékben a háború alatti megszakás eredménye: a zsidók gyilkolása nem jelent semmi különöset. Mit foglalkoztatná a kielceieket

negyven zsidó halála, amikor hozzá-
szoktak a gondolathoz, hogy Hitler mil-
liószámra gyilkolja a zsidókat?” És vé-
gezetül leszögezi: „Azoknak, akik új
Lengyelországot akarnak építeni, azok-
nak, akik a szocializmust mint »a sza-
badság királyságát« akarják felépíteni,
jobban kell gondoskodniuk arról a lég-
körről, amelyben az ember formálód-
dik...”

Bizonyára Ossowski is tudta, mennyi-
re hiú reményeket táplál. A Lengyel
Munkáspárt és a kormány alapos nyo-
mozást, szigorú ítéletet és a nyílt és föld-
alatti reakció leleplezését ígérte a kiel-
cei pogrom ügyében. Ez elmaradt. A
temetés másnapján halálra ítélték és si-
etve agyonlőtték ugyan a pogrom utol-
só perceiben találomra letartóztatott kil-
enc résztvevőt, de a nyomozás nem bi-
zonyult alaposnak. A reakció leleplezé-
sére nem került sor. Az ezzel kapcsolatos kielcei fo-
gadkozások, ígérgetések szép csendben elhaltak...
Az igazi felelősök sohasem kerültek elő.

Kuźnicki alezredest, Sobczyński őrnagyot és Gwi-
azdowicz őrnagyot július 6-án tartóztatták le. Fö-
löttük a Legfelső Katonai Bíróság decemberben
ítélkezett. Sobczyńskit és Gwiazdowiczot felmen-
tették, Kuźnickit egyévi börtönre ítélték, de tíz hó-
nap múlva feltételelesen szabadlábra helyezték.

Felmerült az a gyanú is, hogy a kielcei provoká-
ciót cionista szervezetek készítették elő, hogy az ál-
tala kiváltott sokkal késztessek a Lengyelországban
maradni szándékozókat, a habozókat kivándorlás-
ra. Ennek, ha nincs is alapja, az tény, hogy július
folyamán több mint tizenkilencezer, augusztusban
pedig harmincháromezer háromszáznegyvenhat
zsidó hagyta el Lengyelországot. A lengyelországi
zsidó bizottságok önvédelmi osztagokat szervez-
tek, amelynek tagjai részben önkéntesek, részben
zsoldosok voltak. A több mint kétszáz osztag
kétezeröttszáz tagot számlált, és háromszázkilencven
zsidó intézményt védett. Eredményesen.

A kielcei pogrom 1946 után apránként a tabuté-
mák közé került. Harmincöt évig nem vagy alig
esett szó róla. A csendet a Szolidaritás időszak
törte meg. Krystyna Kersten *Kielce – 1946. július 4.*
című cikke, jóllehet a szükségállapot bevezetése
előtt pár nappal jelent meg a *Szolidaritás Hetilapban*,
ha visszhangot már nem válthatott is ki, felkeltet-

A kielcei pogrom 42 áldozatának temetése, 1946

te a figyelmet, s a nyolcvanas évek második felé-
nek egyre szabadabb légkörében hivatkozási alap
volt. Marcel Łoziński, a jó nevű rendező 1988-ban
Tanúk címmel húszperces dokumentumfilmet készí-
tett Kielcéről, amelyet a pogrom 1946-os hivatalos
megítélésének hívei egyoldalúan elfogultnak ítélték,
s ellenérvként Gomulka nevezetes Mikołajczyk-
ellenes vádbeszédére hivatkoztak.

A pogrom áldozataihoz valóban méltó megemlé-
kezésre ötven év múltán, idén Kielcében, az elát-
kozott városban került sor. Hiteles ünnepélyessé-
ggel. Az emlékezés alaphangját Bogusław Ciesielski,
a város polgármestere adta meg, aki nem arról be-
szélt, hogy provokációról van szó, és kik állhattak
a provokáció hátterében, hanem azt hangsúlyozta,
hogy a nehezen megbocsátható szörnyűséget
kielceiek követték el – sötét, középkori rémhíreket
terjesztve és rémhíreknek felülve, a felebaráti sze-
retetet sátáni gyűlölködésre váltva. A pogrom rém-
tette kitörölhetetlen a város történetéből, része an-
nak, tanulsága nemzedékről nemzedékre száll, de
az egész feledékeny világ is okulhat belőle.

„Én mint e város polgármestere csak egyet tudok
kérni: bocsánatot mindazért, ami ötven évvel eze-
lőtt Kielcében történt...” – mondta beszédében a
polgármester. Tudjuk, a bocsánatkérés csak akkor
igazán az, ha egyúttal fogadalom és szüntelen cse-
lekvés is azért, hogy az elkövetett rossz jóra váljék.